

2 mei 2023

Affichepresentatie "Plaats van verbondenheid"

Welkomstwoord

Barbara Hartje

*Voorzitter van de Vereniging Vrindenkring van het
Neuengamme Concentratiekamp Gedenkplaats*

Toespraak

Riet Schuit

*Dochter van een Nederlandse concentratiekampgevangene
samen met Karin van Steeg*

Toespraak

Mykola Titow

Neef van een Oekraïense concentratiekamp gevangene

Janina Martynowa

Kleindochter van een Oekraïense concentratiekamp gevangene

Riet Schuit und Karin van Steeg

Lieve aanwezigen,

Vandaag staan Riet en ik hier samen om u te vertellen over de impact, die de deportatie van haar vader op haar leven heeft gehad. Als oorlogsslachtoffer van de tweede generatie heeft Riet de oorlog niet aan den lijve ondervonden. Zij werd geboren kort nadat Nederland was bevrijd. Zij groeide weliswaar op zonder haar vader, maar dat was in Putten niet uniek. Er waren vele gezinnen waarvan de vader was gedeporteerd en niet terugkeerde. Toch is haar verhaal anders dan veel andere verhalen.

Voor wie niet bekend is met het verhaal van de razzia van Putten, in het kort de gebeurtenissen die de basis vormen van het verhaal van Riet.

In de nacht van 30 september op 1 oktober 1944 vond er tussen Putten en Nijkerk, twee dorpen op de Veluwe in Nederland, een aanslag plaats op een auto van de Duitse Wehrmacht.

Een van de verzetsleden kwam hierbij om het leven en een Duitse officier raakte zwaargewond, wist te ontkomen, maar overleed de volgende ochtend.

Al vroeg die volgende ochtend startte een grote razzia, waarbij mannen tussen 18 en 50 jaar oud het doelwit waren. Onder het mom van 'persoonsbewijs laten zien' werd het bevel gegeven zich bij de kerk in het centrum van Putten te melden. Vele mannen gaven hier gehoor aan, niet wetend wat er die nacht was voorgevallen. Men ging ervan uit dat er niets te vrezen was.

Hoe anders pakte dit uit!

Op 2 oktober zijn 659 van deze opgepakte mannen vanuit Putten naar Kamp Amersfoort gedeporteerd. Deze groep bestond uit inwoners van Putten en omliggende plaatsen, maar ook uit evacués en toevallige passanten. Behalve de doelgroep van mannen tussen de 18 en 50 jaar, zaten er ook jongere en oudere mannen bij.

Negen dagen later zijn 601 mannen uit de groep razziaslachtoffers op transport gegaan naar Neuengamme. Zij konden niet vermoeden wat de toekomst hen zou brengen. En al zeker niet dat velen van hen niet veel toekomst meer zouden hebben.

Dertien mannen ontsnapten onderweg door uit de trein te springen, waarmee het aantal op 588 kwam, dat op 14 oktober 1944 in de loop van de dag in Neuengamme arriveerde.

Van hen zijn er 540 omgekomen in de Duitse concentratiekampen.

Tot zover in het kort de gebeurtenissen die volgden op de aanslag van het verzet in Putten.

De nasleep van de razzia en deportatie duurt voor velen echter tot op heden nog voort.

In Putten woonde in 1944 een achttienjarige vrouw, Martha van Galen. Ze droomde van een zorgeloos leven met een man die veel van haar zou houden. Die man leek ze gevonden te hebben in Drikus Schipper, waar ze sinds haar zeventiende verkering mee had. Niemand kon vermoeden dat die droom als een zeepbel uit elkaar zou spatten toen ook haar geliefde Drikus werd opgepakt en weggevoerd op die bewuste noodlottige dag. Hij was toen 21 jaar oud.

Al snel, in de vroege ochtend van die 1 oktober, gonsde het in het dorp van de geruchten dat er een razzia gaande was en dat mannen zich beter konden verstoppen.

Ook Drikus hoorde van de razzia en hij verborg zich in de houtloods van de vader van Martha. Toen haar vader dat vernam wilde hij dat Drikus daar weg zou gaan. Hij was bang dat het hele gezin tegen de muur gezet zou worden, als werd ontdekt dat in de loods iemand zich zou hebben verstopt. Het is niet bekend of Drikus zich vrijwillig bij de kerk heeft gemeld of dat hij alsnog is opgepakt, op zoek naar een andere schuilplaats. Op het erf van de vader van Martha is niemand geweest om te zoeken. Zijn schuilplaats zou mogelijk dan ook zijn redding geweest kunnen zijn als hij daar niet was weggestuurd.

Niet lang na de deportatie van Drikus bleek Martha zwanger te zijn. In die tijd was dat een schande, maar door een huwelijk kon deze schande worden weggenomen en groeide een kindje niet op als 'buitenechtelijk' kind.

Doordat niemand wist waar Drikus was en of hij nog wel leefde was deze oplossing voor Martha niet mogelijk. Ondanks de grote onzekerheid over het lot van haar geliefde Drikus was haar ongeboren kindje door haar zeer gewenst. Op 27 mei 1945, zo'n drie weken na de bevrijding van Nederland, zag Hendrika (Riet), het dochtertje van Drikus Schipper en Martha van Galen het levenslicht. Drikus was toen al zo'n acht maanden weg.

Over zijn lot en dat van veel andere razziaslachtoffers was nog steeds niets bekend. Men leefde tussen hoop en vrees. Pas in juli 1945 kon de familie van Drikus Schipper een overlijdensbericht in de krant zetten. Hij was al op 11 november 1944 in Ladelund omgekomen, slechts één maand nadat hij van Kamp Amersfoort naar Neuengamme was gedeporteerd.

De naam van zijn 'verloofde' Martha van Galen werd ook vermeld in het overlijdensbericht. De naam van zijn dochtertje Riet niet. Drikus heeft van haar bestaan nooit geweten.

Met het bericht van overlijden kwam er duidelijkheid en Martha werd geconfronteerd met een harde realiteit. Drikus zou definitief niet terugkeren. Hij zou zijn dochtertje nooit in zijn armen houden en zij zou haar vader nooit leren kennen. Riet zou, net als veel andere kinderen in Putten,

opgroeien zonder haar vader. Maar dat de schande van 'verwekt zijn in zonde' niet kon worden weggenomen door een huwelijk tussen beide ouders heeft een zwaar stempel gedrukt. Niet alleen op het leven van Martha maar in het bijzonder ook op dat van Riet.

Martha zat in een zeer moeilijke situatie. Met een kind om voor te zorgen was zij niet in staat om in haar eigen levensonderhoud te voorzien. Dit maakte haar afhankelijk van anderen en de droom van een zorgeloos leven was verder weg dan ooit.

Haar vader probeerde te helpen, maar was financieel niet goed in staat zijn dochter en kleindochter te onderhouden. Ook de ouders van Drikus deden wat zij konden. Ze ruilden rogge voor een tweedehands kinderwagen. Zij gaven hiermee blijk van betrokkenheid bij Martha en haar kindje, hún kleinkind.

Het voorzien in haar levensonderhoud was niet de enige uitdaging, die de inmiddels 19-jarige Martha onder ogen moest zien. Nu een huwelijk met de vader van haar kind niet meer tot de mogelijkheden behoorde, drukte de schande die werd opgelegd door de omgeving, zwaar op haar. Haar kind werd immers beschouwd als een 'onecht' kind en had er niet mogen zijn. Daar werd zij geregeld mee geconfronteerd.

Martha was eens met de baby in de kinderwagen onderweg naar de ouders van Drikus toen zij een oude boer tegenkwamen. Deze spuugde voor de kinderwagen op de grond en maakte de opmerking: "De sterren moesten uit de lucht vallen", waarmee hij duidelijk maakte dat het ongepast was om met een kind, dat nooit geboren had mogen worden, in het openbaar te verschijnen.

Maar Martha schaamde zich niet voor haar kindje en ging met haar aan de wandel, al zullen dergelijke opmerkingen haar beslist veel pijn hebben gedaan.

Door haar afhankelijke positie en het feit dat haar situatie door haar omgeving werd veroordeeld, heeft zij noodgedwongen keuzes gemaakt, die een negatieve uitwerking zouden krijgen op haar toekomst en die van haar kindje.

Ze kreeg een relatie met Geurt, waarmee ze in oktober 1946 trouwde. Hij erkende Riet bij het huwelijk als zijn dochter en zij kreeg zijn achternaam. Riet was toen zo'n anderhalf jaar oud en heeft nooit een andere vader gekend.

Geurt bleek al snel ziekelijk jaloeers te zijn. Hij verbood Martha niet alleen om contact te hebben met de ouders van Drikus, maar er mocht ook niet over hem gesproken worden.

Drikus Schipper werd een taboe in het gezin!

Zodoende werd Riet de kans ontnomen om haar vader te leren kennen uit de verhalen van anderen en heeft ze tot haar twaalfde jaar niet geweten wat haar werkelijke afkomst was. Zij wist niet anders dan dat Geurt haar vader was, ook al voelde zij wel dat ze niets met hem gemeen had.

Het contact met de ouders van Drikus is nooit hersteld. Zij overleden al jong. Voor hen moet het pijnlijk zijn geweest om het kind van hun omgekomen zoon ook nog kwijt te raken.

Het bleef in het gezin van Martha en Geurt niet bij jaloezie. Geurt maakte zich schuldig aan verbaal en lichamelijk geweld. Hij was driftig, vloekte en schreeuwde en de straffen die hij uitdeelde waren buitensporig. Het stempel dat hij op het hele gezin drukte was immens, Riet was vaker de 'zondebok' dan de andere kinderen die in het huwelijk geboren werden. De opgroeiende Riet wrong zich in allerlei bochten om de goedkeuring van haar vader te krijgen. Deze kwam echter niet.

En Martha's eerdere droom van een zorgeloos leven met een liefdevolle man ging ook nu niet in vervulling.

Riet, die opgroeide in onveiligheid met een gewelddadige vader, had ook in haar directe omgeving te maken met het niet-geaccepteerd worden. De moeder van Geurt riep soms de kleinkinderen bij zich om ze wat geld te geven. Riet, die niet beter wist dan dat zij ook een kleinkind was, kwam ook aangerend maar kreeg niets en werd weggestuurd met de opmerking dat zij niet was geroepen.

Op school kon ze bij de juf ook niet rekenen op steun. Toen een nieuwe leerling, de dochter van een dominee, naast Riet wilde gaan zitten in de schoolbank werd dit door de juf afgeraden. Het was beter om naast een ander kind te gaan zitten, bijvoorbeeld de dochter van de notaris of een rijke boer, zei de juf.

Riet herinnert zich nog steeds hoe vernederd zij zich hierdoor voelde. De manier waarop er met Riet werd omgegaan moet ongelofelijk veel schade hebben aangericht aan de ontwikkeling en het zelfbeeld van dit jonge onschuldige kind.

Op twaalfjarige leeftijd werd Riet tot twee keer toe geconfronteerd met opmerkingen over haar afkomst.

Er werd haar onder andere verteld dat zij niet het kind van Geurt was, maar van Drikus Schipper, die met de razzia was weggevoerd.

In verwarring heeft zij geprobeerd hier met haar moeder over te spreken. Martha ontkende huilend. Het feit dat ze daarbij hilde was voor Riet een bevestiging dat wat zij gehoord had, juist was.

Door de combinatie van hoe zij in haar omgeving niet werd geaccepteerd en het feit dat ze te horen had gekregen dat Drikus haar vader was, vielen de puzzelstukjes op zijn plaats. Geurt was niet haar vader! Hier kon zij niet rouwig om zijn.

Doordat haar moeder van streek raakte als Riet erover sprak, vroeg Riet maar niets meer. Zij wilde niet de oorzaak zijn van haar moeders verdriet. Een tante kon haar gelukkig wel het een en ander over haar vader vertellen. Riet bleek erg op haar vader te lijken.

Later, toen zij allang volwassen was, heeft ze contact gekregen met de zus en halfzus van haar vader. Zij hebben haar veel over hem verteld. Het contact met hen is gebleven tot hun dood.

Riet wist nu eindelijk meer over haar werkelijke afkomst. Maar het feit dat zij geboren was terwijl haar ouders niet getrouwd waren zorgde ervoor dat Riet erkenning wilde. Erkenning dat Drikus Schipper haar vader was en dat zij er mocht zijn als kind van hem en Martha. Het werd haar persoonlijke strijd waarbij ze weinig vooruitgang boekte.

Ze schreef organisaties aan met de vraag om informatie over haar vader. Het gebeurde dat ze hier geen enkele reactie op kreeg, wellicht uit angst dat zij hier rechten aan zou ontleen en aanspraak zou willen maken op voorzieningen die er waren voor kinderen van weggevoerde vaders.

Soms ook kreeg ze het antwoord dat ze dan eerst moest bewijzen dat ze de dochter was van Drikus.

Vooraf dit ontkennen van het recht om te bestaan is van invloed geweest op haar jeugd en verdere leven. Hoe sterk dit het geval was heeft Riet pas goed begrepen toen in 2014 het boek 'Van Naam Tot Nummer' uitkwam. In dit boek staat van alle razziaslachtoffers een stukje geschreven. In het stukje van haar vader wordt vermeld "dochter Riet, geboren op 27-05-1945".

Dit was de allereerste erkenning van haar bestaan als dochter van Drikus Schipper en maakte haar na 70 jaar voor het eerst 'nabestaande'.

Zelf heeft ze dit prachtig verwoord op de poster van haar vader:

'Geen 'nabestaande'.

Nooit genoemd, nergens vermeld.

En dan, 70 jaar later, staat het er zwart op wit.

Er is uit Drikus' relatie met Martha van Galen
op 27 mei 1945 een dochter geboren.

IK BESTA EN MAG ER ZIJN!

Lieve Riet, vandaag stonden wij hier samen, om alle aanwezigen te laten horen dat jij de dochter bent van de weggevoerde Drikus Schipper, geboren uit liefde en op geen enkele manier 'onecht'. Dank je dat jij jouw verhaal vol pijnlijke momenten en emoties met ons wilde en durfde delen.

Hopelijk draagt het nog meer bij aan de erkenning waar jij naar op zoek bent, want jij bent het meer dan waard!

De poster die jij straks gaat opplakken is niet alleen ontworpen voor jouw vader, Drikus Schipper, maar ook voor jou, zijn enige kind!

We danken u hartelijk voor uw aandacht en wensen u een bijzondere tijd hier in Neuengamme.

Translation / Übersetzung: Martin Reiter

Mykola Titow en Janina Martynowa

Beste gevangenen van het concentratiekamp Neuengamme, beste familieleden!

Ik heb deze begroeting bewust gekozen omdat er geen voormalige gevangenen zijn. De tragische gebeurtenissen uit het verleden blijven levenslang in onze harten en zielen levend!

Ik ben Mykola Ivanovich Titov – een Oekraïens staatsburger. En ik ben een nakomeling van een Neuengamme gevangene en wil graag mijn familieverhaal vertellen: Het is kort maar triest, en helaas is het voor mijn familie tot op de dag van vandaag niet geëindigd zoals ik had gewent. Voor ons duurt de oorlog nog steeds voort! Opnieuw, zoals 80 jaar geleden, moeten we vluchten voor de dood om onze kinderen en kleinkinderen te redden! Vandaag is terreur tot ons gekomen van waar we het niet voor mogelijk hielden – hoewel er tekenen en bedreigingen waren. HET GEBEURT WEER. De tekenen kwamen uit Rusland en zijn nu geen woorden meer. Oekraïne is direct overgeleverd aan de Russische aanval. MAAR WE ZULLEN HET NIET LATEN GEBEUREN!!!

Alleen dankzij de tijdige steun van het personeel van de Neuengamme Concentratiekamp Gedenkplaats, hun vrienden die vroegen hun namen niet te noemen maar die hier aanwezig zijn, en de Vriendenkring Neuengamme, bij wie ik hulp zocht, kon mijn familie aan de bezetting ontsnappen en hun bestaan redden! Wij wensen hen geluk en gezondheid, en vrede voor ons allen.

En nu wil ik terugkeren naar het begin van mijn familiegeschiedenis: Mijn oom Ivan Ilitsch Titow werd in 1942 op 19-jarige leeftijd samen met zijn jongere broer, die pas 16 jaar oud was, vanuit Oekraïne naar Duitsland gedeporteerd. Bij aankomst werden ze gescheiden. De jongere broer werd naar een smeltfabriek in de stad Wernigerode gestuurd, de oudere kwam in een fabriek in Leipzig terecht en moest daar dwangarbeid verrichten onder ondraaglijke omstandigheden.

Omdat hij zich verzette en verschillende ontsnappingspogingen deed, werd hij eerst overgebracht naar een plaatselijke gevangenis en vervolgens gedeporteerd naar Buchenwald, en later naar Groß-Rosen. Na zes maanden werken in de steengroeve werd zijn gezondheid slechter. Hij werd naar het hoofdkamp Neuengamme gestuurd en vandaar naar het buitenkamp Wittenberge. Slechts een maand later, in februari 1943, stierf hij. Het hart en het lichaam van zelfs een jonge gezonde man konden de onmenselijke omstandigheden niet aan! Later werd zijn as, net als die van een paar kameraden die geïdentificeerd konden worden, herbegraven op de erebegraafplaats van de stad Wittenberge bij het gemeentehuis.

Dankzij de inspanningen van de medewerkers van de Neuengamme Concentratiekamp Gedenkplaats kunnen mijn dochter en ik sinds 2017 de begraafplaats van onze dierbaren bezoeken en deelnemen aan de jaarlijkse herdenkingen begin mei!

Het lot van mijn jongere oom Mykola Ilitsch Titow is mij nog steeds onbekend. Volgens het archief van Bad Arolsen stierf hij tijdens de dodenmars in april 1945, één dag voordat Wernigerode door de geallieerden werd bevrijd. Ik weet niet waar zijn begraafplaats is, maar ik blijf zoeken.

Nu wil ik nog meer familieleden uit Oekraïne verwelkomen:

Anatolij Aleksejschuk, Walentina Kalnaja en Tetjana Martynowa met hun kinderen en kleinkinderen. Ik geef nu het woord aan Janina Martynova.

Goedemiddag!

Ik voel me vereerd hier vandaag te zijn om over mijn grootvader te praten. Mykola Awerjanowitsch Awdeenko werd geboren in 1923 in de regio Kiev. Toen de oorlog begon, was mijn grootvader nog geen 18 jaar oud. Kiev werd snel bezet en de jonge mannen en vrouwen werden naar Duitsland gedeporteerd voor dwangarbeid. Zo kwam hij terecht in een vliegtuigfabriek, waar hij twee keer probeerde te ontsnappen en daarbij zelfs een politieagent sloeg. Na deze daad werd hij in 1942 gearresteerd en naar het concentratiekamp overgeplaatst. Mijn grootvader was gevangene in Buchenwald, Sachsenhausen, Bergen-Belsen en Neuengamme. Hij werd bevrijd in 1945.

Na de oorlog diende hij eerst in het leger en keerde toen terug naar huis. In 1947 leerde hij in Kiev mijn grootmoeder Anna Pavlovna kennen, die ook in Duitsland dwangarbeid had verricht. Ze trouwden en leefden 63 jaar samen. De gevangenschap in de concentratiekampen had grote schade toegebracht aan de gezondheid van mijn grootvader. Hij leed aan een open vorm van tuberculose en maag- en darmklachten. Hij vatte zijn herinneringen aan zijn tijd in de concentratiekampen in een paar woorden samen: "Kou, honger, gevangenenkleding, vreselijke omstandigheden."

Mijn grootvader was een zeer actief, hardwerkend en nieuwsgierig mens. Hij las graag en hield van de natuur. En voor mij was hij meer dan een grootvader, hij verving mijn vader. Hij was altijd vriendelijk, liefdevol en zorgzaam. Hij was ook eens te gast hier in Hamburg op een herdenkingsreis en sprak altijd met veel warmte over de medewerkers van de Gedenkplaats.

Er zijn nog veel meer herinneringen aan hem. Maar ik wil alleen maar zeggen dat ik heel veel van mijn grootvader hou en dat hij voor altijd in mijn hart zal blijven!

Bedankt voor uw aandacht!

Translation / Übersetzung: Martin Reiter